2.1. Opţiuni petrecute la nivel gramatical şi stilistic. Categoriile de opţiuni, de tip gramatical şi stilistic[1], se referă, în special, la diferenţe de ordin morfologic şi la treceri de la un stil la altul care, în principiu, nu afectează sensul şi corectitudinea traducerii. Deşi numeroase situaţii de acest fel apar, este dificil de spus de fiecare dată dacă este vorba despre o anumită neînţelegere a textului ori despre opţiuni de stil determinate de felurite cauze (conturarea unui stil în cadrul aspectului literar românesc în formare, adaptări la cerinţele sistemului, traducătorul sau revizorul ca fiinţe culturale, cu antecedentele, personalitatea şi mediul lor, adecvări către cititor etc.).

2.1.1. Pe această cale apar situaţii concrete precum: „tîmplatu-mi-se-au" (CB, FA 20, 19), „mi se-au tîmplatu" (CV), „mi se-au tîmplat" (CP), „mi să tîmplară mie" (NTB), „s-au întîmplat mie" (BB) (pentru gr. τῶν συμβάντων μοι şi vsl. **прилоучишихмисѧ**, adică „quae mihi acciderunt"); „se puteare fure lui" (CB, FA 20, 16), „se are puteare fi lui" (CV), „să ară putea să fie el" (CP), „de ară putea el" (NTB), „de va fi cu putinţă lui" (BB) (redînd gr. εἰ δυνατὸν εἶη αὐτῷ şi vsl. **аще възможно бѫдет емоу**, adică „si possibile sibi esset"); „văzu pre Petru şi pre Ioan" (CB, FA 3, 3), „văzu Pătru şi Ioan" (CP), „văzînd pre Pătru şi pre Ioan" (NTB), „văzînd pre Petăr şi pre Ioan" (BB); „zidindu sineşivă" (CB, *Iuda*, 20), „zidindu-vă voişi" (CP), „întrămîndu-vă" (NTB), „zidindu-vă pre voi" (BB) (pentru gr. ἐποικοδομῶντες ἑαυτοὺς şi vsl. **назидающесѧ** adică „superaedificantes vosmetipsos"). Alături de acestea stau şi cazuri precum: „să faci-o!" (CB, FA 7, 44), „să facă ea" (CP), „să facă pre el" (NTB, BB); „vrea se iasă spre demîneaţă" (CB, FA 20, 7), „că demîneaţă vrea se iasă" (CV), „vreare-aş să ies de demîneaţă" (CP), „vrînd să iasă a doao zi" (NTB); „vrînd să iasă a doa zi" (BB); „cine teame-se de Zăul" (CB, FA 13, 16), „cei ce vă teameţi de Dumnezeu" (CP), „carii vă teameţi de Dumnezău" (NTB), „ceia ce vă teameţi de Dumnezău" (BB) etc.

Aceste exemple reflectă opţiuni strict gramaticale condiţionate sau determinate de gradul de dezvoltare a aspectului literar la nivelul autorilor respectivelor texte, uneori în relaţie cu aspectul popular pe care se clădea respectivul aspect. De regulă, în astfel de puncte ale sistemului, condiţionările sînt destul de slabe; în unele situaţii din această categorie este posibil chiar ca opţiunea să fie ca şi inexistentă, respectiva soluţie fiind singura (în mod real sau singura care putea fi luată în considerare) aflată în bagajul de cunoştinţe al autorului. În ceea ce priveşte implicarea modelului străin, nu se pot pune prea multe pe seama voinţei autorului român de a-l reproduce pe acesta. În primul rînd, în astfel de locuri modelul străin nu exercita presiuni de neînvins. Apoi, deşi există situaţii în care se asimilează tipare străine şi în care acestea se reproduc ulterior în textele traduse, compilate şi chiar create de către români, respectivele situaţii rămîn mereu alături de sistem, în cel mai bun caz reprezentînd un fel de inserturi culturale, cu caracter livresc sau soluţii de moment. Reproducerea modelului străin s-a făcut multă vreme ca efect al unor constrîngeri (în primul rînd, date de o limbă română insuficient exersată ca instrument de exprimare cultă, fond pe care nici nu puteau apărea încă traducători şi revizori care să supună limba unor travalii creative).

> Abia texte precum *Biblia de la Bucureşti*, care aveau posibilitatea de a opta între creaţia independentă şi cea pe baza unor texte deja existente, vor alege cea de-a treia cale, practicînd imitarea unui model străin, cultural, cu scopul de a edifica o normă literară românească pe baza acelui model. Deşi prin efectele obţinute, *Biblia de la Bucureşti* pare a fi mult mai aproape de textele secolului precedent, aceasta este doar o impresie nesusţinută de motivaţiile şi procesele de profunzime care au acţionat în cazul acestui text. Principala diferenţă a textului de la 1688 faţă de un text precum *Noul Testament de la Bălgrad*, de care rămîne mai apropiat decît de cele ale secolului al XVI-lea, se află localizată la nivelul căilor adoptate de cele două traduceri. Textul de la 1648 se desprinde sensibil de modele şi încearcă un drum pe terenul limbii române. Textul de la 1688 îşi asumă modelul la modul cult, încercînd să facă din acesta un reper pentru textul rezultat în limba română, atît din perspectivă traductologică, cît şi din perspectivă lingvistică.

Tot în această categorie se încadrează şi unele situaţii a căror estimare şi tipologizare este destul de dificil de făcut, mai multe categorii de factori hotărînd comportamentul scriptorilor români. Ele sînt rezultate cu aspecte complexe, unde se îmbină simpla urmare a textului de tradus cu tendinţele scriptorilor de a se supune sau nu altor factori. Fidelitatea faţă de textul de tradus şi dorinţa de a asimila structuri lingvistice ale limbii sursă puteau fi polimorfe, începînd cu dorinţa scriptorilor de a edifica aspectul literar în chipul sau doar cu ajutorul modelului străin şi încheind cu momentul în care scriptorul se lăsa pradă nevoii de variaţie a expresiei, caz în care, în mod aproape capricios, putea încerca să-şi exerseze şi etaleze capacităţile de a lucra asupra limbii române redînd forme proprii tiparului cult.

2.1.2. Compararea următoarelor soluţii de traducere: „Ceia ce veniră, în săboru mearseră ovreescu" (CB, FA 17, 10), dar faţă de: „Ca şi vineră, mearseră în zborul iudeilor" (CP), „carii venind, întrară în sinagoga jidovilor" (NTB), „carii mergînd, la adunarea jidovilor s-au dus" (BB), redînd vsl.: **Иже приидѣше въ**

[1] Distincţia aceasta poate fi operată uneori, dar de cele mai multe ori fragmente destul de mici conţin deodată diferenţe localizabile la nivelul mai multor compartimente ale limbii.

BDD-B2-10 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 19:40:44 UTC)

сѣборѣ идоста іѹдеискіи, respectiv gr.: οἵτινες παραγενόμενοι εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπῆεσαν, ar putea oferi răspunsuri la mai multe niveluri. În primul rînd, se poate considera că Bratul, după cum procedează de multe ori, a urmat cu fidelitate textul slavon. Coresi, în schimb, revizuieşte respingînd aici soluţia urmării fidele a topicii străine, fapt care se constată şi pentru BB. NTB dă un bun prilej pentru a întări argumentele că acest text a fost construit şi cu aportul unei versiuni latine (unde apare: „Qui cum venissent, in synagogam Iudaeorum introierunt"). Ceea ce apare în CB nu reprezintă simpla deprindere cu tiparul străin, sau capacitatea scriptorului de a structura astfel textul românesc[2], în primul rînd pentru că nu acesta este comportamentul obişnuit, automat sau deprins, al preotului, apoi deoarece compararea acestor texte între ele relevă comportamente supuse opţiunilor. Alături de opţiunile petrecute la nivel lexical (şi acestea destul de numeroase), ceea ce arată analiza atentă a topicii acestui verset este că frecventele oscilaţii care apar pot fi date de faptul că forma concretă pe care limba o căpăta în textul traducerii putea fi supusă torsiunilor dintre forţele, adesea opuse, generate de presiunea textului străin actualizat într-o limbă străină, pe de o parte, şi de caracteristicile de esenţă ale limbii române, pe de altă parte.

Tot astfel, o alternanţă, aleatorie, care apare în PO: „aur curat", alături de „curat aur", deşi în textul maghiar apare doar „tiszta aranny", poate fi judecată din perspectiva unui scriptor care încă nu ştia ce înseamnă consecvenţa maximă, sau, mai curînd, o respingea percepînd-o ca monotonie a textului şi ca pe o formă de obedienţă faţă de textul străin, într-un moment în care fidelitatea nu însemna redarea întocmai a unor conţinuturi delicate şi importante, ci simpla urmare a unor structuri, fără alte cîştiguri. Un caz precum versetul din FA nu poate fi judecat nici strict din perspectiva urmării traducerii, nici din cea în care se poate considera exemplul din PO. Mai curînd, acesta constituie rezultatul unor opţiuni interne, urmate de o alta, petrecută la nivelul aspectului literar în constituire al limbii române şi impusă scriptorului în felul acesta.

2.1.3. Tendinţa - cu efecte importante la nivelul eforturilor cititorului - de a găsi echivalenţe compatibile sau acceptabile din punctul de vedere al sistemul limbii române, dar fără a leza textul din limba sursă, poate solicita în mod benefic limba română. Astfel apare un segment din FA 4, 32, τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν καρδία καὶ ψυχὴ μία, adică: „multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una", care a fost redat în slavonă prin: **народѹжь вѣровавшомѹ бѣ срѣдьце и дѹша една**, apare în secolul al XVI-lea sub formele: „Gloata ceaia ce crezu era cu inima-şi şi sufletul într-una" (CB), „Gloata ceaia ce crezură era întru o inimă şi întru un suflet" (CP).

Deşi, aparent, diferenţele dintre cele două versiuni sînt date de prepoziţiile utilizate[3], se observă că versiunea coresiană se datorează unor posibilităţi mai mari (stimulate şi de foarte probabila cunoaştere a CB) de a reconstrui textul în limba română[4]. Fără a pierde relaţia cu textul slavon, Coresi oferă o traducere mai la îndemîna receptorului român (prin aceea că nu apar asperităţi ori piedici în perceperea şi descifrarea textului), prin reconstruirea textului în spiritul sistemului limbii române. Cea mai surprinzătoare, însă, este traducerea din BB. Faţă de textul NTB: „Dară mulţimea celor ce credea, le era inima şi sufletul una", aici apare: „Iară inima şi sufletul mulţimei celei ce au crezut era unul". În mod cu totul atipic pentru comportamentul revizorilor acestui text, în acest loc, BB regîndeşte textul din punct de vedere sintactic, oferind nu doar varianta cea mai potrivită pentru sistemul limbii române, ci şi varianta optimă din punct de vedere al sensului. Aici, topica celor trei elemente (inima şi sufletul; credincioşii; unitatea) sugerează la modul optim unitatea, comuniunea comunităţii creştine. La nivel formal apar cîteva elemente constante în cele patru traduceri: voinţa neabătută de a utiliza verbul *a fi*, redarea conceptului 'credincioşi' printr-o

[2] Astfel de structuri cu topica urmînd modelul străin, aproape că abundă în textele româneşti, literare şi neliterare, mai ales ale secolului al XVI-lea, ceea ce înseamnă că tiparul fusese destul de bine asimilat la nivelul normei; nepăstrarea acestui model arată că nu acelaşi lucru s-a petrecut la nivelul individului şi al vorbirii sale, tendinţele sistemului învingînd modelul cult (în fapt, şi acesta întemeiat pe trăsăturile intime ale propriului sistem).

[3] Conjuncţia *şi* din CB poate elimina necesitatea de a relua prepoziţia, soluţie pentru care CP nu optează.

[4] La nivel semantic, fiind mai evidentă miza, de multe ori eforturile traducătorilor se îndreaptă în acea direcţie. În cazul situaţiilor în care o traducere fidelă textului de tradus ar genera neînţelegeri sau confuzii, se observă o tendinţă viguroasă de a găsi termeni care, fără a trăda prea mult relaţia de corespondenţă cu termenii din textul străin, să poată reda corect în limba română respectivul conţinut, împreună cu valoarea sa. În asemenea cazuri, cei care, relativ la întinderea textului, manifestă cea mai mare fidelitate faţă de ceea ce apare în limba sursă prezintă „abaterile" cele mai vizibile de la textul de tradus. Totodată, de regulă, aceşti traducători şi revizori respectă destul de fidel (chiar cu preţul unor pierderi) nivelul gramatical al textului de tradus, gradul de literaritate pe care îl ating fiind ridicat. În comparaţie cu aceştia, despre traducători şi revizori precum Coresi se poate spune că, mai degrabă, păstrează în mod relativ constant o anumită distanţă faţă de textul de tradus.

BDD-B2-10 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 19:40:44 UTC)

structură analitică, redarea particulei δὲ (**же**, *autem*) (în acest caz, numai în NTB şi BB)[5], topica şi chiar sintaxa modelelor (pentru CB, CP, NTB)[6]. Mai importante sînt, însă, micile abateri, precum şi soluţiile gramaticale găsite pentru a crea un text inteligibil în limba română. Dacă, în CB şi CP, se optează pentru utilizarea prepoziţiilor („*cu* inima-şi şi sufletul", respectiv „*întru* o inimă şi *întru* un suflet"), NTB şi BB caută, în acest caz, căi de exprimare mai aproape de modelul cult. Încercarea, însă, de a genera tipare de exprimare în limba română prin transferul de model implică găsirea unor soluţii de ordin sintactic, pentru ca sistemul şi inteligibilitatea să nu aibă de suferit. De aici provine opţiunea din BB, una extrem de reuşită (chiar dacă urmînd o cale rarissim întîlnită în acest text).

Un ultim cuvînt despre abaterea BB de la principiile urmate cu atîta stricteţe. Pe lîngă faptul că, în acest loc, se poate întrevedea că autorii BB au fost atît de nesatisfăcuţi de soluţia pe care NTB a găsit-o pentru cititorul român, încît au ales să iasă din tiparele modelului cult şi să îmbunătăţească traducerea românească. Faptul acesta este în măsură să contribuie la întărirea convingerii că autorii BB şi-au ales calea dificilă pe care au mers într-un mod cît se poate de conştient. Ei şi-au asumat reconstruirea unor traduceri deja existente, în spiritul şi în chipul limbii model. Scopul acestui act a fost acela de a face limba română să înfrunte dificultăţile cerute de saltul calitativ către nivelul de dezvoltare reprezentat de orice normă literară. Totodată, se observă că acest sacrificiu, considerat necesar de către acei cărturari, a fost asumat programatic[7] de unii care aveau capacitatea de a oferi limbii române o traducere în chipul cele de la 1648.

2.1.4. La fel se petrec lucrurile şi în redarea vsl. **мнѡзи иже wт вѣровавшiих** prin: „mulţi de cîţi crezut-au" (CB, FA 19, 18), „mulţi de cîţi au credzutu" (CV), alături de: „mulţi de credincioşi" (CP). Diferenţele dintre primele două texte sînt date aici de particularităţi regionale localizabile la nivel gramatical, cvasiidentitatea formulărilor fiind dată de urmarea fidelă a textului slavon. Textele secolului următor prezintă aici: „mulţi den ceia ce credea" (NTB), respectiv: „mulţi dentru ceia ce crezuse" (BB)[8]. Este de remarcat că, în CB, CV şi BB se folosesc forme verbale de perfect, acestea reprezentînd prima şi cea mai apropiată cale de a reda ceea ce apare în textele grecesc şi slavon. O opţiune reală şi certă apare abia în NTB, text care apelează la un prezent. Chiar dacă se poate presupune că, iarăşi, cauza stă în influenţa textului latinesc („multique credentium"), este de remarcat că această abatere este un pas important către ceea ce în secvenţa discutată în paragraful precedent nu s-a petrecut. Prin utilizarea unui prezent, fără a se abate formal de la litera textului, NTB se apropie de întărirea unei soluţii găsite deja cu un secol mai devreme. La Coresi, segmentul este tradus pe deplin sub aspect conceptual, într-o soluţie perfectă, corespondentă sub aspect formal celei din textul slavon. Probabil că marea superioritate a diaconului stă în felul în care rezolvă astfel de situaţii.

> Chiar dacă o traducere pe segmente de text, literală şi urmînd textul cuvînt cu cuvînt are drept rezultat apariţia unor formule precum cele care apar mai sus în CB şi CV, în realitate, aceste rezultate, care nu sînt optime în raport cu limba română, nu reprezintă efectul unui raport real de echivalenţă cu ceea ce se petrece în limba sursă. De fapt, aceasta este diferenţa dintre traducerea fidelă şi cea obedientă: prima aduce un conţinut dintr-o limbă în alta prin intermediul unei forme care se translează, adică aflate cu limba ţintă în exact acelaşi raport în care se află forma din limba de tradus cu sistemul acelei limbi. Traducerea obedientă, chiar dacă reuşeşte să opereze transferul conceptual, forma care poartă respectivul conţinut prezintă corespondenţă perfectă cu cea care poartă acelaşi conţinut în limba sursă, dar numai în plan paradigmatic[9]. Una dintre dificultăţile traducerilor provine din aceea că, uneori, este posibil ca pe fiecare din cele două căi, rezultatele obţinute să nu fie cele aici descrise. Cu alte cuvinte (lăsînd deoparte transferul conceptual, şi pe care îl putem presupune realizat), este posibil ca o traducere obedientă să fie fidelă, dar şi ca fidelitatea traducerii să nu poate fi atinsă prin găsirea formei

[5] Este o particulă pe care, în mod obişnuit, şi textele secolului al XVI-lea o traduc cumva, chiar dacă, nu de puţine ori, acest lucru genera probleme din punctul de vedere al rezultatului traducerii. Datorită caracteristicilor de sistem ale limbii române, un astfel de element putea şi poate fi util, dar nu în toate cazurile în care el apare într-un text străin. De aceea, traducerea fidelă sub aspect formal poate genera, la acest nivel şi în primul moment al lecturii, o vagă dezorientare, care dispare odată cu eliminarea mentală a elementului (conjuncţional, de obicei) care stă pentru particulă. Înţelegerea reală a textului, însă, în toată complexitatea sa, este facilitată, uneori chiar permisă, abia parcurgînd această cale.

[6] De altfel, analiza versiunilor latină şi slavonă, comparativ cu sursa grecească, la toate nivelurile, indică urmarea fidelă a textului grecesc de către primele două.

[7] Cu toate că nu se poate argumenta în această direcţie, este coerent să presupunem că bărbaţii care au scris BB au socotit că trebuie să urmeze modelul grecesc în felul în care l-au urmat, şi întru cît au gîndit traducerea lor nu doar ca moment de sine stătător, care înnobilează o tradiţie prin depăşire, ci şi ca punct de plecare pentru viitoare traduceri. Din păcate, lipsa de impact a acestui text, atît în epocă, cît şi mult după aceea - corelată cu faptul că, în mod inevitabil, limba română, împreună cu aspectul ei literar a evoluat -, a făcut ca efortul îndreptat în această direcţie să nu-şi dea roadele.

[8] În textul grecesc apare: πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων.

[9] Acesta este unul dintre motivele pentru care traducerea pe segmente, fără viziunea întregului ori a fragmentului mai amplu, conduce către astfel de rezultate.

BDD-B2-10 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 19:40:44 UTC)

echivalente. Efectele ţin, în principal, de posibilitatea ca, pe anumite porţiuni, două limbi să deţină structuri şi modalităţi de exprimare aproape identice, ori foarte asemănătoare, pe de o parte, respectiv de lipsa totală ori severă a corespondenţei, atît în plan conceptual, cît şi în plan formal, pe de altă parte.

BDD-B2-10 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 19:40:44 UTC)